

A Z „ E U R Ó P A I ”

Irta: HORT DEZSÓ

I.

Régibb és újabb pszichológiáról beszélhetünk.

A régebbi a lelki élet képességeivel és állapotaival foglalkozik; azt írja le tehát, hogyan gondolkodik, emlékezik vagy akar az ember, vagy hogy miként viselkedik, amikor szorgalmas vagy irigy, utánoz, lelkesül vagy alázatos. E régibb pszichológia számára a lelki élet csak, mint egyes képességek és magatartások mozaikja létezik.

Az újabb ezzel szemben már az élő ember lelki világának egészét tartja szem előtt. Számára az „egyén“ mindenkor a gondolkodás, akarat és érzület, valamint a sajátos lélekállapotok: például a szorgalom, az irigység, az utánozó készség, a vallásos áhitat vagy a lázadó szellem bizonyos „proporciója“, vegyülete.

Röviden: az újabb pszichológia jellemtan, karakterológia.

*

Wilhelm Pinder említi egyik szellemes írásában, hogy a karakterológia, „amely az orvostudomány területéről egyre jobban a szellemtudományok felé törekszik“, már 1926-ban „biztos szakavatottsággal“ beszél a jellemalkat két főtipusáról: a Lang- és Breitmenschről, vagyis a nyulánk és gömbölyded tipusról...

Mint tudatos: ismeretelméleti alapokon nyugvó tudomány a jellemtan valóban alig néhány esztendő, bármily messze nyulnak is vissza az eszmélés történetében első megsejtései. A lélekkutató figyelmét először — a megfigyelésre kiszemelt tárgy természete szerint — az érzékek munkája kötötte le (Auguste Comte ép' ezért nem tekinti még a pszichológiát külön tudománynak, hanem csak a fiziológia egy részének, mert az ő idejében még csak ez az érzékekkel foglalkozó lélektan — a későbbi német *Sinnenpsychologie* — élte csecsemőkorát), majd a gondolkodás-akarat-érzület folyamata, valamint a magatartásformák sajátos nyilvánulásai. Csak azután vehette észre, hogy nincs a pszichológus számára méltóbb tárgykör, mint a pszüché tipikus alakjai: azok a jellegzetes lelki vegyületek, ahogyan emberek érzékelnek-gondolkodnak-éreznek-cselekszenek.

A Lang- und Breitmensch, a schizotym és cyklothym, az introvertált és extrovertált, az integrált és dezintegrált ilyen jellegzetes pszichikus vegyületek; vegyületek szinte a szó kémiai értelmében, mert hisz a lélek elemei keveredésének különböző aránya szerint, különböző pszichikus anyagként jelentkeznek. Az egyes ember, aki az élet, a ráható külvilág benyomásaira így vagy úgy viselkedik, schizothym vagy zyklothym, intro- vagy extrovertált, integrált vagy dezintegrált — helyesebben többé-kevésbé teljes képviselője e lelki típusoknak.

*

Könnyen érthető, hogy az első tudományos karakterológusok orvosok voltak.

Az orvost nem fogalmak és szellemtörténeti alakzatok, hanem élő emberek foglalkoztatják — élők vágyai, kívánságai, kényszerképzetei és lázalmai. Azt figyelni meg, hogy bizonyos beteg, adott körülmények között,

miként viselkedik... Könnyen veheti észre, hogy e viselkedések és magatartások néhány sematikus megjelenési formára, típusra egyszerűsíthetők s hogy e típusok például külsőleg hasonló felépítésű egyéneknél nagyjából azonosak... Leírja a megfigyelt esetet és kész a jellemforma, a pszichikus magatartás valamely jellegzetes vegyülete.

Orvos volt *Kretschmer*, ki a nyulánk és gömbölyded testi alkatnak megfelelő schizothym és zylothym típust írta le, orvos a zürichi *Carl Gustav Jung*, aki az introvertált és extrovertált típus megfigyelője, orvos *Erich Jaensch*, ki az integrált és dezintegrált alkatban látja a társas ember két legjellegzetesebb formáját. Orvos volt *Alfréd Adler*, aki a kisebbértékűség érzetének terhével járó lélekalkat felfedezője, és orvos volt a néhány hete elhunyt *Sigmund Freud* is.

II.

Freud pszichoanalízise is egyre mélyebb összefüggést keres a lélek ősi magatartásformái s a társas élet intézményeinek lényege és alakulása között. A tanítványok közül *Alfréd Adler* épp azért nevezi a maga egyéni hangsúlyozású tanát *Individuálpszichológiának*, mert az egyén és közület közti konfliktus egyik legfontosabb lelki okára tapint. *Jung* „egyénfeletti kollektív öntudatlanja“ valójában a társas tapasztalás egy részlete, melyet a közület „ősidők óta“ gyűjt s elraktároz az öröklés örök titkai szerint az egyéni lélek legmélyére („nicht konzentriert und intensiv, sondern dunkelhaft bis dunkel“). *Erich Jaensch* számára is egyre elválaszthatatlanabb egységbe folynak a lélek s hordozó (vagy hordozott?) kultúra kérdései. Rendkívül érdekes, bár politikai szempontok szerint kissé túlhangsúlyozott „Gegentyp“-je: mindennek ellentmondó, ellenérző és ellene cselekvő típusa ragyogó példája ennek az egyre inkább szociológiai irányú karakterológiának, általános társadalomtudományi nézőpontú jellemtanak.

Szociológiai jellegű lélekalkatok *Eduard Spranger* „életformái“ is: a vallásos, az elméleti, a szociális, a politikus stb. ember. Amíg azonban a német filozófus-professzor rendkívül messzenyuló és bonyolult szellemtörténeti összefüggésekre építi tanát, melyet „geisteswissenschaftliche Psychologie“-nak nevez, az angol gondolkodók egyszerűen a maguk reális pillantásával, szinte ösztönösen jellemlátó szemmel alkotnak szociálpszichológiai (javarészt etikus színezetű) típusokat: *L. T. Hobhouse*, a múlt évtized vége felé elhunyt kiváló angol társadalombölcész például a „citizen“ — persze nem a „nyárspolgár“ vagy a „tőkés polgár“, hanem a közösségbe illeszkedő szabad ember kitűnő jellemrajzát adja. Egész etikus jellegű társadalombölcselete azon a meggyőződésen épül, hogy a társaséletben, szükségszerű fejlődésirány szerint, mindinkább ily szabad polgárok nevelődnek, élnek és lesznek irányadók. Szociológiai típusellentétre építi *Thorsten Veblen* is nagyhatású gondolatvilágát, mellyel megteremtette a szükséges szellemi légkört Roosevelt társadalomalakító kísérletci számára.

*

Az „Európai“ sem más, mint ilyen etikus hangsúlyú társadalomlélektani típus.

Paul Valéry beszélt először róla — 1922-ben a zürichi egyetem aulájában, akkor tehát, mikor a „Homo Europäus“ egyik nagy lelki válságából ébredezni látszott, s ott ahol minden muló katasztrófa ellenére élő a

remény, hogy az európai életforma krízisei nem végződhetnek spengleri megsemmisüléssel.

Az ebben az eszmei költeményben az „Európai“ legjellemzőbb saját-sága, hogy „szüntelenül és szükségkép szembehelyezkedik azzal, ami van, azáltal, hogy keresi, ami nincsen és hogy akár verejtekkel, akár a láng-ész ösztönével, de mindent csak azért teremt, hogy álmainak egyfelől a valóság hatalmát és határozottságát kölcsönözhesse, másfelől, hogy e va-lóságot oly növekvő változásoknak vesse alá, amelyek révén elérhesse ál-mait. Vannak álmok a nehézségi erő ellen és vannak a mozgás szabályai ellen, vannak, melyek tér és mások, melyek az idő ellen irányulnak. Van-nak álmok, amelyek Mayer, mások, amelyek Carnot tételével küzdenek. Egyesek a fiziológiai törvényekkel, mások a népi ősjelleg fanatizmusával hadakoznak — ez utóbbiak közül valók a fajok egyenlőségének, az örök és egyetemes békének álmai...“ „Mind ez álmok és megvalósítások közül a leg többet, a legmeglepőbbeket és a legtermékenyebbeket az emberiség egy kicsiny része hajtotta végre, a lakható földekhez képest igen kicsiny te-rületen: Európa volt e kiváltságos hely. Az európai ember az európai szellem e csodék végrehajtója.“ „Vizsgáljuk meg e személyiséget az emberiség egyszerűbb típusaihoz képest: valóságos szörnyeteg. Emlé-kezetét tuságosan megterheli és ébrentartja. Vágyai rendkívüliek, tudás és kincsek utáni szomjusága határtalan. Minthogy legtöbbször olyan nem-zet fia, mely valaha többé-kevésbé az egész világ ura volt s amely még ma is álmodik Cézárjáról, V. Károlyáról vagy Napoleonjáról, a lelkében szunnyadó gőg, reménység és bánkódás mindig ébredésre készen állanak. Minthogy olyan korszaknak és kontinensnek gyermeke, mely ugyszólván minden téren annyi csodálatos találmánynak és annyi sikeres merész-ségnek volt a szemtanuja, nincsen olyan tudományos hódítás vagy vállalkozás, amiről ne merne álmodozni. Káprázatos emlékek és határtalan remények rabja s ha néha megtörténik, hogy pesszimizmus fogja el, akarata ellen is felmerül az a gondolata, hogy a pesszimizmus is nem egy kiváló művet hozott létre. Ahelyett, hogy elmerülne ebben a szellemi őrben, kétségbe-eséséből is dalt fakaszt...“

A legragyogóbb francia szellemek egyike alkotta itt a maga képére a Homo Europäus típusát.

Nem ilyen csillogó, bár a Valéry által alkototthoz hasonlóan nagy-vonalú az a kép, melyet Wilhelm Pinder fest az európai emberről:

„Ahol Nagy Károly birodalmának középpontja volt — olvassuk *A nemzedék problémája Európa művészettörténetében* című szellemes köny-vében — körülbelül a Loire, a Weser és a Tiber között: itt hat ma is a legtermékenyebben Európa művészi teremtő ereje, itt születtek és voltak tevékenyek legnagyobb művészeink. Ebben a körzetben fekszik Párizs és Firenze, Reims és Basel, Amsterdam és Augsburg, Antwerpen és Nürn-berg, Brügge és Velence. A határvonal, persze nem húzható meg élesen s Európának nincs ezzel vége. Nem feledjük el sem Spanyolországot, sem Németország keleti vidékeit. De mégis nyilvánvaló, hogy e határvonalon túl a művészi teremtés ereje lassan hanyatlík — persze nem az egyesek teljesítményében és nem a szín alapkarakterében... Mert minden másfajta kulturával összehasonlítva van egy európai nemzeti jellemvonás, amelyet állandó tényezőnek tekinthetünk, bár még nem alakult ki teljesen... Kez-dünk erre ráeszmélni, szörnyű politikai szétszaggatottságunk ellenére is...“

És miben nyilvánkozik ez az „európai nemzeti karakter“? Kétségtelenül valami sajátos, velünk született életérzésben, amely a „döntő“ egyéniségek által: Európa művészei és gondolkodói által egészen egyedüli, ezt a földrészt jellemző műremekeket alkot s mely Gaguint például arra kényszeríté, hogy a primitívekről, Európa iránti utálatában is tiszta európai módra fesse képeit... S ez életérzés az Európai örök gondjának történeti formában nyilvánkozik: az öntudatában, hogy függünk és feltételezettek vagyunk s a kívánságában, hogy ne legyünk azok... Az „európai bátorság“ ez, mely Michelangelo szonettjeiben éppugy kifejezésre jut, mint későbbi műveiben...

III.

Mindakét „Európai“-nak van egy nagy fogyatékosága: merész vonásokkal rajzolt portréjuk tulságos messzire tekint a jelen kérdései és vágyai, kis kívánságai és kínzó zürzavara felett. Pheidias alkotta így a maga isteni szobrait, míg a görög élet mindennapján bőrcserző vargák politizáltak és ítélkeztek Szokratész felett.

Ne legyünk illúziók rabjai: A mai Európait — alig egy-két tiz- vagy százezrelék kivételével — nem érdeklik a szellem és a művészet problémái. A mai Európai kérdése a kenyér, vágya a nő vagy a férfi, szórakozása a jazz, a mozi, sport, irodalma a detektivregény, jobb esetben a Huxleyi fintor, s csodálatának egyetlen tárgya a technika: az autó, a repülőgép, a rádió... A mai Európai domináns típusa a lelki életére lassan éledő tömegember, akinek mitsem jelentenek a múlt tradicionális szépségei és metafizikai igazságai; a „soffőr“, a „technizált primitív“ (Keyserling) — az a *primitivo, akinek már nincsenek szellemei*, hogy a közösségi élet fegyelmét, mint isteni parancsot kényszerítsék önző, centrifugális ösztönökkel terhes énjére.

A soffőr-típus e mai teljes metafizikátlansága és etikátlansága igazában azonban csak lelki védekezés, pszichikus reakció. Mert a soffőr, abban a mértékben, ahogy éled lelki világa, ahogy gondolkodó lényvé válik, autójával, Diesel motorjával és ötlámpás világvevőjével éppugy sűrű és nehéz titkok elé kerül, akár a katakombák első kereszténye vagy a középkori székesegyházak építői — azzal a különbséggel mégis, hogy számára a „végső kérdésekre“ *még nincs felelet*, hogy az ő technikai megoldásokhoz szokott intelligenciája nem érzi már a régi, évezredek öntudatlanságában kialakult s a technikátlan és tehetetlen ember számára megnyugvást jelentő menekülést és áhítatot. Épp, mert új, átszellemlült és átlelkesült életformák még nem születtek számára, írja róla Keyserling valahol, csak a „primordiális“ életnyilvánulások érdeklik. A lélek mely ismerője merné mégis állítani, hogy nem keresi a lelkesülést, az új áhítatot; hogy megingott és új támaszpontok után kutató szelleme egyáltalán nem ismeri a vallásos érzésnek azt a lényegét, amit az ujideaizmus egyik kiváló képviselője: az olasz Giovanni Gentile úgy jellemez, hogy az az egyes ember végtelen semmiségének s a megoldásra kész feladatok sokaságának érzete... *che fa sentire all uomo il nulla che egli é, e il tutto che può essere a fare, se vuole*... Igen, a soffőr fintora látszat: a lélek mély és kielégítetlen érdeklődését eltakaró, csaknem öntudatlan reflex-mozdulat: Azért, mert nem adtok, nem kapok újat, hiszem vagy legalábbis mutatom, hogy hiszem, hogy nincs is szükségem a lelkesülésre,

hogy talán lelkem sincs, csak érzékem, és nem vagyok hajlandó más igazságot is eismerni, mint a technikait: azt, ami az érzékeimmel felfogható... Azért épp, mert úgy érzem, hogy körülöttem minden megingott menekülők az anyag ősi s megingathatatlan erkölcséhez s tapsolok a bohócnak, aki mindent és mindenkit kifiguráz... De próbálmátok meg csak egyszer is az igazi, a valóságos, a nagy feleletet: az én technikai világomhoz illő, a rá épülő, a vele kongruens választ...

A „soffőr“ persze mindezt nem tudja még. De kész a lelke a megoldásra.

V A D N Y U G A T

Irta: SÁNDOR JÓZSEF

Önálló részlet szerző kiadásra váró nagyvonalú Európa-szatírájából.

Bebotorkáltak a szobába. Robinson felkattantotta a villanyt.

— Foglaljon helyet! — mondta és Sitingflesh ur részére pazarlóan kiutalta egyetlen székét. Ő és Arthur az ágy szélére ültek.

Sitingflesh úr az asztalhoz igazította a széket és átszellemlült, mindent megbocsátó mosollyal ült le. Az asztal tele volt papírokkal és jámbor, simogató pillantásokkal nézelődött rajtuk.

— Egy íróasztal, egy szék!... Uraim, kell-e ennél több boldogság? — kezdte. — Amint most itt ülök, eszembe jut a régi, szép idő, ahogyan még néhány évvel ezelőtt is volt. Ámbár ez nagyon sokszor eszembe jut, szinte egyből sem jut eszembe sohasem. Az bizonyos, hogy azóta megy ilyen kutyául az életem, mióta állásomat, holmi leépítéssel kapcsolatban felmondták. Akkor kezdődött minden tragédiám. Milyen boldog voltam azelőtt! Csak ült az ember a hivatalban az asztalmál, ült, ült évszámra, évtizedekig és nem történt vele soha semmi. Legalább is nem olyasmik, mint mostanában... Kérni fogom, hogy itt aludhassak az asztalra borulva, jobban fog esni, mint bárhol, életem legszebb része fog visszatérni néhány órára!...

— Töltse kedvét! — bólintott Robinson.

— Köszönöm. — De hogy megértsék jelenlegi helyzetem, hogy mi képpen jutottam ennyire és főleg, hogy belássák, miszerint nem vagyok sem részeg, sem bolond, meg kell, hogy hallgassák az előzményeket. Mint említettem, leépített főtisztviselő vagyok. A végkielégitésem éppen csak arra volt elég, hogy szeretett gyermekeim úgy-ahogy, befejezhessék tanulmányaikat. Két gyönyörű lányom és a derék fiam. Az egyik lányom, aki jelenleg bridzs-szalónt tart, tanári képesítőt végzett. A másik lányom, aki okleveles masszőr, tulajdonképpen gyors- és gépiró és tökéletes francia. A fiamban, meg kell vallanom, sokat csalódtam, nem örökölte az én értékes erkölcsi és polgári tulajdonságaimat. Azonban mégis benne van a legtöbb reményem a jövőre vonatkozólag, mivel mindamellettt igen életrevaló. Sajnos, jelenleg vizsgálati fogságban ül, tapasztalatlan fejjel nagyon rossz társaságba keveredett. Resteltem megvallani, de tartozom az